

PŘEDSTAVENÍ PROJEKTU URBSPACE¹⁾

Je známou skutečností, že více než 75 procent Evropanů žije v městském prostředí. Funkce a rozsah služeb, které města poskytují, z nich oprávněně dělají motor a centrum regionálního rozvoje. Vysoká koncentrace obyvatel v urbánním prostředí však přináší řadu nejrůznějších problémů. Kromě nedostatečně řízeného rozšiřování měst do okolní krajiny se disproporce objevují i v jejich samotné struktuře. V důsledku ekonomických tlaků dochází ke zmenšování přírodních prvků i veřejných prostorů a diverzifikaci kvality pobytu v jednotlivých částech měst. Sociální polarizace a exkluze může vést až ke zvyšování kulturně-politických konfliktů, násilí a kriminality. V těchto souvislostech nabývá kvalita veřejných prostorů mimořádně důležitého významu. Ovlivňuje to, jak obyvatelé vnímají své každodenní prostředí, jak se s ním identifikují a jak prostranství uspokojují jejich sociálně-společenské potřeby. Městské prostory mohou významně ovlivnit ekonomický rozvoj měst, jejich prosperitu, atraktivitu, ceny nemovitostí v okolí a turistický ruch. Environmentální význam veřejných prostranství se stále více objevuje i v souvislosti s adaptací na probíhající klimatické změny.

Cíle a aktivity projektu

Hlavním cílem projektu UrbSpace je zlepšení životního prostředí ve městech prostřednictvím zvýšení kvality veřejných prostranství. Uvedený cíl se realizátoři projektu rozhodli naplnit pomocí následujících aktivit:

- **Analýza současného stavu**, legislativních podmínek a hlavních okruhů problémů ve vztahu k veřejným prostranstvím.
- **Definování relevantních kritérií** při tvorbě a obnově veřejných prostranství z pohledu environmentálního,

z pohledu účasti veřejnosti při plánování prostranství, z hlediska prevence kriminality a dále z hlediska dostupnosti, aspektu rovnosti pohlaví a v neposlední řadě z hlediska vzhledu a estetické funkce prostranství. Analýza současného stavu a jednotlivé aspekty jsou pak základem pro vytvoření metodického materiálu s názvem „Společná strategie“ a nástrojů tvorby kvalitních veřejných prostranství.

- **Ověření „Společné strategie“** v rámci realizace pilotních projektů koordinovaných jednotlivými partnery, jejímž výsledkem bude 15 obnovených veřejných prostranství.

Celkově je do projektu zapojeno třináct partnerů z osmi členských států EU (Česká republika, Itálie, Maďarsko, Německo, Polsko, Rakousko, Slovensko a Slovinsko), které reprezentují samosprávy, výzkumné instituce i neziskové organizace zaměřené na problematiku městského prostředí. Projekt UrbSpace je realizován v rámci Operačního programu Nadnárodní spolupráce Střední Evropa (Central Europe Programme), který je financován z Evropského fondu pro regionální rozvoj (ERDF).

1) Název projektu v anglickém jazyce „Urban spaces – enhancing the attractiveness and quality of the urban environment (UrbSpace)“, www.urbanspaces.eu.

Výchozí pojmy – „otevřený“ a „veřejný“ prostor

V rámci projektu UrbSpace bylo snahou najít a definovat společné pojmy tak, aby s nimi mohli srovnatelně pracovat partneři ze všech osmi zemí. Klíčovými jsou pro projekt pojmy „open space“²⁾ – „otevřený prostor“ a „public space“ – „veřejný prostor“, „veřejné prostranství“. „Public space“ je chápán úžeji a překrývá se přibližně s českou definicí veřejného prostoru v legislativě (zákon o obcích), jde tedy o urbánní prostranství, které slouží veřejnosti. Výraz „otevřený prostor“ je obecnějším výrazem, kterým se označují všechny nezastavěné prostory v rámci administrativních hranic města nebo obce. V tomto smyslu zahrnuje městský otevřený prostor všechny externí prostory včetně ulic, náměstí, lesních a zemědělských pozemků, dále parky, sídlištní zeleň i plochy ležící ladem. V širším slova smyslu zahrnuje městský otevřený prostor veřejné a soukromé pozemky, ale také vodní plochy. V poslední době se tento koncept rozšířil na otevřené, respektive nezastřešené části zastavěných struktur, včetně střech, teras, balkonů nebo dokonce fasád, které ovlivňují svými vlastnostmi charakter celého otevřeného prostoru.

Takto rozšířená definice „otevřeného prostoru“ má významný důsledek v tom, že na městský otevřený prostor se dá dívat jako na souvislou matici prostoru, ve kterém jsou situovány stavební komponenty města a který se rozprostírá mezi budovami i nad nimi, spojující centrum města s okolní příměstskou krajinou. *(Poznámka autorů: přes význam tohoto širšího pohledu na „otevřený prostor“ budeme v článku užívat většinou výraz veřejné prostranství, který je v kontextu obsahu článku i ve vztahu k českým reáliím používanější).*

Funkce veřejných prostranství

Pokud chceme přispět ke zvýšení efektivity otevřených prostorů, ať už cestou zvýšené péče o stávající otevřené prostory nebo pomocí zkvalitnění navrhování prostorů nových, významnou

podmínkou je pochopení jejich různých funkcí. V současnosti je známo mnoho snah o vytvoření seznamu různých funkcí „otevřených prostorů“. Následující souhrn rozděluje funkce do těchto tří hlavních skupin:

- Environmentální a ekologické funkce;
- Sociální a ekonomické funkce;
- Strukturální a estetické funkce.

Analýza současného stavu

Výsledky analýz byly zpracovány na základě dotazníků, které pro všechny partnery v projektu připravil a vyhodnotil rakouský partner – Technická univerzita Vídeň³⁾. Vzhledem k velkým rozdílům v legislativě a při správě městských otevřených prostorů v osmi partnerských zemích projektu byla srovnávacím měřítkem evropská legislativa a politika, o které se předpokládalo, že by mohla být implementována na podobné úrovni ve všech členských zemích EU. Především se jednalo o Úmluvu o krajině, která se explicitně a rovnoměrně zabývá jak městskou a příměstskou krajinou, tak krajinou přírodní. Úmluva o krajině také akcentuje účast veřejnosti. Výsledky analýz poukázaly na to, že se úmluva a její praktická implementace stále chápe převážně v souvislosti s volnou krajinou a městská krajina s otevřeným

prostorem je na okraji zájmu. Průzkum rovněž ukázal, že v jednotlivých zemích se velmi odlišuje způsob a zodpovědnost při plánování a správě otevřených prostorů.

Ke společným problematickým oblastem, které z analýz vzešly, patří zejména **údržba veřejných prostranství a nedostatečná účast veřejnosti při plánování jejich obnovy a tvorby.**

Oblast údržby veřejných prostranství není často dostatečná nejen po finanční stránce, ale zejména nejsou využívány nejnovější poznatky z oblasti péče o zeleň, volba vhodné skladby zeleně i dalších prvků vedoucí k nižším nákladům na údržbu, zanedbává se průběžná údržba mobiliáře apod. Obava z možného zranění uživatelů (zejména dětí) a vysoké náklady na certifikaci výrobků (zejména hracích prvků) vede k unifikaci a jednotvárnosti používaných typů mobiliáře a jeho ne vždy vhodného využití pro konkrétní místa. Návrh veřejných prostranství stále často reflektuje především představy objednavatele (obvykle místních samospráv) bez toho, aby byli do plánování zahrnuti jejich budoucí uživatelé (téměř obvykle představen už jen hotový projekt). Metody participativního plánování jsou stále ještě využívány spíše sporadicky a pro menší projekty.

Bolavým místem veřejných prostranství současnosti je jejich bezpečnost a míra vandalismu. Jedním z prvků, které posilují pocit bezpečnosti, je dobrý výhled na prostranství a celková přehlednost místa. Preventivní omezení možností vandalismu se pochopitelně přímo promítá do nákladů na údržbu místa.

2) Carr, S. – Lane, A. Practical conservation – Urban habitats, Hodder and Stoughton London, 1993, str. 128.

3) Vienna University of Technology, Department of Landscape Architecture.

Aspekty a kritéria při tvorbě a obnově veřejných prostranství

Environmentální aspekty

V současnosti jsou už dostatečně známé pozitivní vlivy otevřených prostorů na stav a kvalitu životního prostředí ve městě díky zlepšování mikroklimatu, produkci kyslíku, snižování prašnosti, hluku apod. Méně známé jsou oblasti, jakými jsou biodiverzita a ekosystémové služby ve vztahu k otevřeným prostranstvím, ohrožení životního prostředí ve městech v souvislosti s **klimatickými změnami**, ale také environmentální aspekt ve vztahu k místnímu systému a propojenosti jednotlivých „otevřených prostorů“. V neposlední řadě je potřeba zabývat se environmentálními aspekty otevřených prostranství také ve vztahu k některým trendům rozvoje ve městech, jakými jsou **demografický vývoj a změny sociálních struktur**⁴⁾. Hlavními aspekty otevřených městských prostorů z environmentálního pohledu jsou:

- Zlepšení klimatu v městském prostředí
- Zachování biodiverzity a životního prostoru pro rostliny a živočichy
- Ekologické služby
- Ohrožení městského prostředí změnou klimatu
- Zajištění konektivity prostoru a toků – proti stávající fragmentaci
- Některé nepřímé vlivy související s udržitelným rozvojem, například environmentální vzdělávání, zdraví obyvatelstva apod.⁴⁾
- Ovlivnění hydrologického cyklu – nakládání s dešťovou vodou

Při stanovení konkrétních environmentálních kritérií a standardů otevřených městských prostorů je potřeba vzít do úvahy celé spektrum požadavků, a to nejen v souladu s popsány environmentálními aspekty. Zároveň je potřeba dbát také na dodržování principů udržitelného urbanismu ve smyslu požadavků na kompaktní město s cílem zabránit jeho neúměrnému rozšiřování (urban sprawl) a další fragmentaci prostředí.

Aspekty účasti veřejnosti

Problematika úprav veřejných prostranství se ukazuje jako ideální téma pro za-

pojení veřejnosti do plánování. Prostory jsou jasně vymezeny, občané je využívají takřka denně a jsou spojeny s oblastí trávení volného času, bezpečnosti ve městě apod. Účast veřejnosti v projektech tvorby a obnovy veřejných prostranství vychází ze všeobecných zásad práce s veřejností. V této oblasti už byla vyvinuta celá řada technik, které se dají rozdělit do dvou základních oblastí:

- Informování veřejnosti;
- Aktivní zapojení veřejnosti do plánovacích a připomínkových procesů.

Existuje více důvodů, proč je účast veřejnosti velmi důležitá. Příkladem může

být prevence konfliktů, rozvoj sociálního kapitálu komunity nebo formulace potřeb obyvatel ve vztahu ke konkrétnímu místu.

Při stanovení konkrétních kritérií a standardů pro plánování obnovy a tvorby veřejných prostranství s veřejností jsme definovali mimo jiné následující:

- Do projektu je potřebné zapojit všechny potenciální cílové skupiny.
- Občané se mají možnost v průběhu projektu dozvědět, jak se příprava vyvíjí a jak bylo s jejich názory naloženo.
- Návrh řešení prostoru je takový, aby splňoval představy více cílových skupin obyvatel (není monofunkční).

Jedním z klíčových aspektů veřejných prostranství je jejich dobrá dostupnost. Jde jak o rovnoprávnost všech způsobů dopravy na místo (doprava pěší, cyklistická, MHD, automobilová), tak o fyzický přístup pro všechny obyvatele lokality (děti, senioři, maminky s kočárkem, handicapovaní občané apod.).

Kvalitní veřejná prostranství mají svou nezpochybnitelnou městotvornou a estetickou funkci, ale i jejich environmentální přínos je nezanedbatelný. Zeleň a vodní prvky ovlivňují místní klima, prašnost, hluk, produkci kyslíku a z širšího pohledu podporují biodiverzitu lokality.

4) Ensuring quality of life in Europe's cities and towns, Tackling the environmental challenges driven by European and global change, EEA report, 2009.

Při plánování veřejných prostranství nelze účast veřejnosti opominout. Děje se tak nepřímo pozorováním a mapováním místa, kdy se sleduje například intenzita a směřování pohybu chodců, typy a intenzita aktivit realizovaných na sledovaném místě apod. Přímo je pak veřejnost vtažena například rozhovory nebo různými typy plánovacích setkání.

- Návrh řešení má být koncipován pro každodenní život, pro různá časová i roční období.
- Projekt by měl obsahovat krátkodobá i dlouhodobá opatření.
- Cílem participace není jen samotná tvorba prostranství, ale také vytvoření či posílení komunity.
- Občané se podílejí i na samotné realizaci projektu.

Aspekt rovnosti pohlaví

Rovnost pohlaví patří mezi základní priority politiky EU. Přesto může tento princip působit v souvislosti s tvorbou veřejných prostranství v českém kontextu trochu nadstandardně. V praxi jde o to, aby plánování i tvorba veřejných prostranství respektovaly potřeby všech, bez ohledu na věk, sociální postavení, rasu či náboženství. Z hlediska užívání prostranství se nároky mohou částečně lišit – např. matky s dětmi využívají prostory v jiných denních dobách, jsou citlivější na pocit bezpečí, ať už z pohledu okolní dopravy, nebo případné kriminality apod. Senioři pak mají obvykle vyšší požadavky na bezbariérovost řešení, snadnou orientaci v prostoru či dostupnost některých prvků.

Aspekt bezpečnosti

Na předchozí aspekt úzce navazuje otázka bezpečnosti, která se dá rozdělit do dvou oblastí:

- Prevence proti kriminalitě ve vztahu k navrhování městských veřejných prostranství.
- Tvorba strategií bezpečnosti pro lokalitu.

Ve zpracovaném dokumentu se vychází z regulačního opatření EU ENV 14383 „Prevence proti kriminalitě: Městské plánování a vzhled budov“⁵⁾. Kritéria a opatření se v dané oblasti zaměřují na:

- Přístup a pohyb ve městě
- Strukturu města
- Dohled na otevřených veřejných prostorech
- Vlastnictví a jasné vlastnické vztahy na otevřených městských prostorech
- Fyzickou ochranu prostorů
- Lidské aktivity a jejich bezpečnost
- Management a údržbu prostorů

Aspekt dostupnosti

Dostupnost otevřených městských prostorů pro všechny patří také k hlavním cílům mnohých evropských politik. V praxi znamená fyzický přístup na městské prostranství pro všechny

obyvatele lokality (děti, seniory, handicapované občany apod.), a to rovnoprávně všemi způsoby dopravy (pěší, cyklistická, MHD, automobilová). Takový přístup má nejen silný sociální efekt, ale podporuje také místní ekonomiku a připravuje naše sídla na existující trend stárnutí evropské populace.

Společná strategie

Na základě analýz současného stavu a jednotlivých aspektů, které je třeba zohlednit při tvorbě a obnově prostranství, zpracovali partneři projektu pod vedením Technické univerzity ve Vídni metodickou příručku „Joint Strategy“ (v češtině pod názvem Strategie tvorby veřejných prostranství – viz. <http://www.urbanspaces.eu/files/Joint-Strategy-in-Czech.pdf>).

Tuto strategii si partneři ověřují při realizaci obnovy a tvorby konkrétních prostranství v partnerských zemích. V České republice využila Společnou strategii Nadace Partnerství při realizaci pěti projektů v rámci svého grantového programu „Místo pod stromy“. Všechny informace o průběhu a výstupech projektu najdete na www.urbanspaces.eu.

Shrnutí zkušeností s aplikací Společné strategie a představení vytvořených nástrojů pro další vzdělávání v této oblasti proběhne v září 2011 na závěrečné konferenci projektu ve Vídni. Nadace Partnerství spolu s některými dalšími partnery zvažuje navázat na projekt UrbSpace obdobným projektem v další výzvě Operačního programu Nadnárodní spolupráce Střední Evropa.

Foto © archiv autorů

*Mgr. Martin Nawrath
Nadace Partnerství*

*Zuzana Hudeková
REC Slovakia*

5) ENV 14383 „Prevention of crime: Urban planning and building design“.